

Temetvény várromjai

a Vágújhely előtt fekvő legmagasabb hegycsúcsok egyikét koronázzák. Régi fényét alig ismernők fel az idő emésztő hatalmától alaktalanná vált bástyákon s köhalmazokon.

A fáradságos felmászást fejedelmileg kipótolja a rajta minden irányban messze terjedő kilátás. A láthatárt hosszú hegylánczolatok keskenyítik, melyek közül egy-egy magasabb bérce büszkén emelkedik ki szikla-ormával, ezek egyikén a tulparton *Csejte* romjai meredeznek. Ugy látszik, mintha Temetvény romja a kisebb nagyobb hegyóriások felett borzasztó magasságánál fogva mintegy felügyelői szerep betöltésére volna hivatva. — A látvány mind szépség mind nagyszerűsége nézve ritkítja párját. Alant *Luka* helység falai fehérlenek, ebben leginkább magára vonja az utazó figyelmét egy csinos négyszög idomu kastély. Sándor-család birtoka.

Hogy e vár mikor és ki által lett építve, meg nem határozhatjuk, de arról hogy 1368-ban már létezett, s hogy I. Lajos Tóth Miklós nevű pohárnokának adományozta, egy fenmaradt oklevél kezeskedik.

V. László 1453-ban a már 70 vár felett birtokilag rendelkező hatalmas Ujlaki Miklós-nak adományozta. Az Ujlaki család kihaltával urait, sokszor változtatta. — Birtokosai nagy urak lévén, félre esése miatt nem sokat gondoltak vele, minek a vár mostani szomorú sorsra jutása lett következménye. Folytasuk tovább a tágas völgyben utunkat s nem messze egy magányosan álló szikla csúcsán *Becsko* vár romjainak merész s bus tekintetével találkozunk, melyet miután már a lapok olvasói ismernek, *) elmellőzvé, a jövő számunkban közlendő *becskői várkapláról* szólunk.

(Folyt. köv.)

Vág völgyi képek : Galgócz.

A toroczkói völgy.

(Vége)

Építetté a várat 1290 táján II. Illés (Eheleus vel Elias comes de Turukó, hihetőleg Turukó) erdélyi alvajda. Merészen rakta, minden alap nélkül ragasztva a szirthoz építője a falakat. Mintegy bűhatalommal parancsolva a szirthnek, hogy emelkedjék, s lakot, védelmet adjon urának, hogy legyen hova lehajtsa nyugottan fejét nem tartva orvok megtámadásától. Sok délczeg levante száguldott nemes vérű paripákon innen le, sok gyönyörű hölgy merenge tekintetével a szép kis völgybe le, míg lelke messze szárnyalt tul a szirthen, a Thoroczkay családnak sok derék őse osztá innen parancsát harcz idején vitéz dandárának, vagy adá békében mint udvari tanácsnok fejedelmének bölcs s a hon javára célzó tanácsát. Itt vala sasfészke a kegyetlen Thoroczkay Istvánnak, Rákóczi Ferencz tábornokának, kitől a fogoly csak orra és fülei árán menekedett, ki bátran üzé vissza a sziklaszoroson betörő ellent. Azonban fordult a hadiszerencse, a felkelés lecsillapítva, a fejedelem száműzött, s Thoroczkay István Moldovában bujdosva földönfutó lön. Később kegyelmet nyervén visszakerült. Távolléte alatt azonban vára felgyújtott és leromboltatott 1714-ben.

*) L. V. U. 1856. 41. számát.

A büszke lak rommá lön. A mogorva kapus tisztét hunogó bagoly vevé át, s nappal kürtje hangját vércsék visitása pótolja, a kis várudvar kövezetét omlás szemete fedi. A nyugoti rész vaskos, de szabályos építésű tornya, illy sok idő eltelte után is, csak erőszakos rombolás nyomait hordva magán, még áll, mintegy fájdalmas felkiáltó jel merészkedve égre, s a kíváncsi idegennek sokat, sokat mondani látszik Merészen vicsorgatja csorba fogát a vész nemtőjére, mely rá-ráküldi a pusztító vihart megostromolni a daczost, azonban sok erőködés után is, alig pár kődarab, mit leharaphat róla.

A vár felett festői változatosságban domboruló oldalon gazdag erdőség terül, melynek sötétzöldjéből itt-ott kandi sziklacsúcsok emelik ki fejüket. Gyakran hall itt, a völgy lakója, midőn alant a legnagyobb légi csend uralg, hidegtélben rémitően zugó morajt, mely néha 6—7 óra hosszan dühöng. Az ormokba ütköző erős déli szél jelenti ilyenkor a szigorú hideg szelidebbé átváltozását, mi másnap 7—8 fokkal száll alább.

Szemben a völgy keletészaki oldalát képző „Székely-kő,” egy roppant sziklatömrő emelkedik, meredek viharbarázdált falán itt-ott verhenyős foltok, közepe táján hatalmas sziklaüreget ásit.

E roppant sziklahegy tetője nyugoti végén mintegy 3200 lábnyi magasban emelkedik csaknem ölnyire vastag falrom, egy darabja a völgy másik romjának, a Székelykő vár maradványa.

A XIII. század elején honunkra tört vad tatár csorda, Batu Khán vér- és zsákmányszomjas hada utjába esvén, e várat is megtámadá 1241. A várat I. Illés (comes de Turukó) atyja a fenirt alvajdának, s vitéz székely őrség védte. A féktelen rabló csoport, mely mészárlásaiban s gyújtogatásaiban határt s eddig ellenállást nem ismert, itt emberére talált, többszöri megtámadásait vitézül verte vissza az őrség. A megbőszült tömeg még rakoncátlanabban üzte, innen csufosan elűzve, rablásait s kegyetlenségét a nyugoti vidék csend-

des s magát békén mészároltatni engedő lakóin, csak itt ott leltek menhelyet a jókor menekülők sziklaszorosok s barlangok ölében, hol az atya kiméletlenül némitá el siró gyermekét, hogy rejteke annyi szerencsétlen bujdosónak fel ne fedeztessék, ha másképp észszerűnek nem látá, halállal is. Millyenek lehettek e kegyetlenségek, melyektől féltében az atya gyermekgyilkossá lehet!

A székelyek e derék ellentállása és vitéz védelme megörökitette magát, a vár és a szirt azóta neveztetvén Székelykönek.

A Székelykő tetejéről pompás kilátás nyílik csaknem egész Erdélyre. Felséges panorama, mely gazdagon kárpótolja az idejövétel fáradságát. Gyönyörűen olvadnak össze a távol egével kéklő, itt-ott fehérle csúcsai a messze határszél bérceinek, közelebb mind tisztább pompával emelik homlokukat a magasba, gazdag tölgy- és fenyőfűrtözeteket lengető, s öleikben gazdag erekben nemes érczet, sőt rejtő hegycsúcsok. Alant a néhol feltűnő téreket vakító ezüst-szalagként kigyózza át a Maros, hátára a képzelet vagy a való egyes fekete pontocskákat, uszó sós hajókat, vagy tutajokat fest, itt mint komoly öreg apa háta megé rejtőzve, bujósdit játszó kis unoka tűnik elő, s rejtőzik el, kiálló hegykönyök mögé a játszian szökellő Aranyos. Tovább délkeletre a Szurul csúcsa fehérlik a gyönyörű Olt völgygyel, s lenn délnyugoton mint elmosódott álomkép gyaníttatja a szép Hátszegvidékét s felhőülte lapos tető-

A magentai csata június 4-én. — (Lásd a szöveget 343. lapon.)

jét az „agg Retyezát.“ — De mind e szépségeket csak látva lehet élvezni, ezt leírni a legmerészebb toll is hiába kísérli.

A toroczkói völgy sziklái, szakértők állítása szerint első- és másodképződésű mész, üregeiben és vasbányáiban, melyek a legjobb minőségű vasak egyikét adják, sokféle és igen szép jegecseivel. A Toroczkó és Borév közti „fehér patakban“ pedig igen szép s gazdag agát, carniol, calcedon-erek s jaspis-telepek találhatók; ezek is mind vállalkozóra várnak.

Barlangjai közt nevezetes a csepegő barlang. Ez a völgy nyugoti hegycsúcs egyikének nyugoti oldalán nyílik, az Aranyos felett. Hossza mintegy 50, legnagyobb szélessége 12, s ürege magassága körülbelül 4 ölnyi. Belsejében, mint jégcsapok csüngnek a tetőről alá, különböző nagyság és vastagságban átlátszó kőületei a lecsepegő viznek. Igen szép a többek közt egy oszlop, inkább gúla, mely alólól felfelé mindig vékonyodva mintegy 10 lábnyi magasra emeli csúcsát, míg aljából a legtisztább, s hidegsége miatt csaknem ihatatlan vizű forrás tör ki. A barlang nyílása előtt egy 5 ölnyi magas szirtkapu, mint roppant diadalív emelkedik, honnan gyönyörű kilátást élvezhetni az alatt 3000 lábnyi mélységben folyó Aranyos vizére s vadregényes szép völgyére.

Innen mintegy félórányi távolban, nagyszerű, ritkán élvezhető látomány ragadja meg a nézőt. Ez a „buvópatak.“ Itt két különböző irányu sebes havasi patak egyesül, — egyikök mintegy 15 ölnyi meglepő szép esést képezve — s együtt rohannak vesztükre, egy szomszagos szirtüregbe, melynek torka telhetetlenül nyeli el a folyton beléomló roppant víztömeget. Azonban halálra új élet, feltámadás következik, mintegy 800—1000 ölnyi földalatti bolygás után, nem messze innen Szolcsva helység végénél, mintegy megdicsőülve a kiállott vész után, egy 10 ölnyi magas és 3 ölnyi szélességű gót ívalaku barlangnyíláson át szökellnek egymást üzve játszani hajjai ismét a napvilágra. E barlang is magában sok szépet rejt. A nyíláson belől mintegy 10 ölnyre övig érő mély víz van, mit a nyílásnál emelt kőgát tart folyton egyenlő mélységben, hogy az alatt levő malmok mindig víz bővében legyenek. Azon belül a magasból lezuhanó patak ösvényt képez. A barlang belje, mintha íveken, oszlopokon nyugodnék, majd szűkebb, majd tágabb öblökben halad felfelé, míg legmagasabb pontján, hol a patak bele jöve, ember-magasságra letörpül. (Kövár Erd. föld. ritkaság. 229. l.)

Mindezek látása, mit a legélénkebb találóbb leírás sem pótolhat, gazdag élvezet nyújt az utasnak. Mi szép látni a kopár oldalakkal s a szürke szirtóriással szemben, ellentétöket, a gyönyörű s gazdag erdőséget, s alatt a téren a dusan hullámozó kalásztengert s viritó zöld réteket. A völgy nagyon termékeny, a növényzet buja. De megkivánja a szorgalmas munkát és sűrű trágyázást, és ekkor a tisztabuza köble 130—137 fontot nyom — a többi gabonanemek is hasonló minőségben, de a hüvelyes vetemények különösen gazdagon tenyésznek: egy véka borsó után például jól mivelt földben 30 vékát nyer munkás birtokosa. Azonban, ha valahol, úgy itt igazán nem ingyen kapja termését a gazda.

És most néhány szót a völgy lakóiról.

Gyertyános, Bedelő és Borév lakói oláhok, az elsők a volt Alsófehérmegyéből származott szép faj, a két utóbbi lakói pedig mokányok, illetőleg azokkal rokon faj. A mokány sokáig a birodalomnak, a mivelődés és polgárisodás legalsóbb fokán álló néposztálya volt, s míg Magyarhon némely vidékén e név a „betyáros“-nál valamivel többet jelentő, de nem épen lealázó, Erdélyben senki sem irigylé mástól e megtiszteltetést, mert ott még a sátoros cigány is főlebb érzi magát „hiszen csak nem vagyok mokány!“ kifejezéssel jelentvén, hogy annál még ő is civilizáltabb. Azonban ez is másképp van már most s a toroczkói völgy lakói csak rokonaik, de a szomszédság leköszörülte szegletös bárgyuságait az eredeti fajnak bennök.

Toroczkó és Szentgyörgy lakói német eredetűek. Némelyek szerint a Németalföldről telepített szászokkal II. Géza idejében (1141) mások szerint később jöttek be Felső-Ausztriából, a Toroczkay család által hozatva be bányászat végett. Azonban most már kétség eredetük felett többé nem lehet. III. Endre király egy oklevelében, mely 1291 ben kelt (Kövár Erd. föld. ritkaságai. 161. l.) elmondja, mikép „Toroczkó város lakói hozzá mentek, és elpanaszolák, hogy kiváltságos levelük, mely mellett ők Ausztriából behivattak, a tatárok által elpusztított. Kérelmök igaz voltáról — folytatja az oklevél — több főúr által meggyőztetvén, s tekintetbe véve, mi nagyon befoly a bányászat az ország javára: a király

Toroczkó népének, mely *Felső-Ausztriából Eiswurzel* nevű helységből hivatott, megadja“ stb.

E csaknem átalános szöke szép faj, megtartotta jellemző arckinyomata mellett eredeti szokásait, jellemét s szászos viseletét, a cifrán kivarrott s rókatorokkal prémzett bőrködmönt, széles karimájú kalapot, s szép hölgyei gazdag, néhol aranyfonallal, ropant munkával varrt ingmellöket s aranyos pártájokat. Egyébiránt magyarul beszél, német eredetéről nem örömet hall, s valóban már annyira el is magyarosodott, hogy csak pár németes név, minő Vernes, Ekhárd, Lenárd stb. az, mi viseletökkel eredetöket még eszünkbe juttatja. Minden szükségleteikkel saját kebel- és fajabeli kézművesei látják el. Igen szorgalmas, munkás nép, de ujitást nem kedvel, s valaminint gazdaságát, úgy bányászatát és vasmivelését is a 13-ik század tudománya szerint folytatja most is. Nagy mértékben összetartó, noha az önzéstelenséget nem lehet hibái közé sorozni. Vallása tulnyomólag egységihívő, (unitárius) s némileg innen magyarázható összetartása, mert e felekezet hívei, becsületükre legyen mondva, érzik és értik, hogy fenállásuk jelszava „összetartás“, s azt szigorúan követik is mind anyagi mind szellemi tekintetben. Az oláh, ki e két helység egyikébe letelepszik, elhagyja rövid időn nemzetét, vallását, nevét, s lesz magyar s unitarius, de hogy toroczkói valaha eloláhosodott volna, arra nincs példa.

És most kérdem, a külföldnek hány országa mutatja fel együttvéve azt, mivel Erdély, sőt a többek közt csak e kis völgy is Erdélynek dicsekszik: szép fekvésű völgy, érdekes külső lakóival, gyönyörű erdőség, nagyszerű szirtszoros, ritka szép barlangok, pompás vizesések, „buvópatak“, történeti nevezetességű várromok, és mindezek felett pompás kilátás az egész országra.

Jól van az, a maga rendén, hogy menjünk külföldre, ismerjük meg az idegen föld nyelvét, lakóit, szokásaikat, az ipart, gazdaságukat, s használjuk fel mind azt, mit ott tapasztaltunk honunk s nemzetünk javára, de csak akkor, miután jól ismerjük szép hazánkat, népeit, szokásait, történetét, előnyeit, szükségait, hogy így tudhassuk, mire kell külföldön figyelniünk, s ne szégyeneljünk meg a külföld előtt, kérdéseire honunkat illetőleg csak hiányosan, vagy épen nem tudva felelni. Mutassuk meg, hogy megérdemeljük kincseit e szép honnak, melyeket csaknem öntudatlan birunk.

Az illetők pedig vállalkozzanak, utazzák be e szép hazát, írjanak ismertetéseket róla, ott van a szép Aranyos, Olt, Szamos és a pompás Maros mente, lehet itt a száraz tárgyat történeti beszélyekkel élénkíteni, mert minden kis pont történeti nevezetességű, és eseménygazdagsággal bir. Keressenek szakértő művészeket, kik a gyönyörű tájakat lefestve, képeikkel gazdagítsák az ilyenmű leírásokat, s bizonyosan több haszon lesz a nemzetre háramlandó, s maradandóbb név szerezzve, mint a mit üres elcsépelet tárgy beszélyek adhatnak.

Maszák Hugó.

A z o l a j f a .

Az olajfa megbecsülhetlen ajándéka a természetnek. Déli Francia-, Spanyol-, Olasz- és Görögországokban egész vidékek élnek ennek jövedelméből. Valamint nálunk a szilva- és cseresznyefák majdnem kiegészítő részét teszik lakjainknak: úgy az olajfák a melegebb tartományokban a legnyomorultabb gunyhóknak mintegy szövetséges társai, fentartói, táplálói. A kösziklás, meredek hegyeken egész erdőket képeznek. Levelei keskenyek, a füzéhez hasonló, inkább szürkés, mint zöld színűek. Karcsu, vékony ágai szabálytalanul terjednek mindenfelé. A törzs nagyobbára görbe, bütykös, hasadozott, mint villámütött fáké, hanem kiapadhatlan életerővel birnak. Megemésztheti a tűz gyökéig, mégis kihajt, s nedvteljes sarjadékából új fa lesz. Ezért vigasztalja *Hoseas* proféta a nyomortól földig sujtolt népet az olajfa-sorsáról, mely, ha szétromboltatik és kihajt, megérlelt gyümölcsöt hoz. Ezen fa a legsoványabb vidéken is diszlik, sőt a köves földben leginkább megérleli gyümölcsét, mint *Jób* mondja: „a kösziklából olajforrás buzog.“ Épen azért az olly tartományokban, hol televény-föld nincs, megbecsülhetlen áldása a Teremtőnek.

Fehér virágai apró csomókban állanak; gyümölcse hosszukás, gömbölyded, kemény maggal bíró bogycs. A bogycs nagysága különböző. Némelyek hasonlítanak a meggyhez; mások, nevezetesen a spanyolhoni olajbogycsok, szilvanagyságúak. Színe fekete, zöld, vagy vörös. Húsa keserű, undort okozó, taplós ízű, a honnan természeti állapotban nem is ehető, hanem befőzve. A lehullt éretlen bogycs